

DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2020.26.8>
УДК 304(477)

Сергій Грабовський

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник
Відділ філософських проблем етносу та нації
Інститут філософії імені Г.Сковороди НАНУ, м. Київ

Email: HrabovskyS@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3041-8945

КОНФЛІКТОГЕННІ ЧИННИКИ РОСІЙСЬКОГО КОЛОНІАЛІЗМУ: ПОГЛЯД ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Анотація. Стаття присвячена одній із іпостасей спадщини Олеса Гончара – його осмисленню колоніального статусу України в Російській імперії та ССРСР й окресленню цього статусу як джерела зовнішніх і внутрішніх конфліктів. Автор звертається до «Щоденників» Гончара, опублікованих уже на початку ХХІ століття, в який упродовж більш, ніж півстоліття Гончар занотовував, поряд зі спостереженнями та намітками для художніх творів, ідей та висновки концептуального плану. Зокрема, що стосується ества російського і советського колоніалізму, тоталітарної системи, цілеспрямованого нищення української національної культури, репресій по відношенню до національної інтелігенції, процесів занепаду традицій української еліти, а разом із тим – що стосується Опору українців тоталітарно-імперській системі.

У статті акцентована увага на сув'язі двох головних проблем, осмислених Олесем Гончаром, – імперського вивищення Росії-ССРСР і колоніального статусу України у складі цієї наддержави; проблем, які, у свою чергу, спричиняли (і спричиняють донині) різного ґатунку конфлікту як усередині українського суспільства, так і довкола нього. Автор відстежує еволюцію поглядів Гончара на проблеми російського імперіалізму, його советського продовження, колоніального стану України та спричинених цим соціальних і політичних конфліктів. У статті охарактеризовані як особиста протидія Олеса Гончара всім зазначеним чинникам, так і запропоновані ним парадигми соціокультурної та політичної активності, здатні зіграти важливу роль у деколонізації України. Автор доводить, що інтелектуальна спадщина Гончара залишається актуальною до сьогодні, але вона, на жаль, не затребувана претендентами на роль політичної еліти країни.

Ключові слова: Олесь Гончар, російський імперіалізм, советський тоталітаризм, колоніалізм, Опір, національна культура, внутрішні і зовнішні конфлікти.

Serhiy Hrabovsky

Ph.D. in philosophical sciences, Senior Research Associate,
Department of Philosophical Problems of Ethnicity and Nation
H.Skovoroda Institute of Philosophy of the National Academy of Sciences of Ukraine

CONFLICTING FACTORS OF RUSSIAN COLONIALISM: THE VIEW OF OLES HONCHAR

Abstract. The article is devoted to one of the manifestations of Oles` Honchar's legacy – his understanding of the colonial status of Ukraine in the Russian Empire and the USSR and outlining this status as a source of external and internal conflicts. The author refers to Honchar's "Diaries", published at the beginning of the XXI century, in which for more than half a century Honchar wrote down, along with observations and sketches for literary works, ideas and conclusions of the conceptual plan. In particular, there are the nature of Russian and Soviet colonialism, the totalitarian system, the deliberate destruction of Ukrainian national culture, repression of the national intelligentsia, the decline of the traditions of the Ukrainian elite, and at the same time the resistance of Ukrainians to the totalitarian-imperial system.

The article focuses on the connection between the two main problems considered by Oles` Honchar – the imperial rise of Russia-USSR and the colonial status of Ukraine as part of this superpower; problems, which, in turn, have caused (and still cause) conflicts of various kinds both within Ukrainian society and around it. The author traces the evolution of Honchar's views on the problems of Russian imperialism, its Soviet continuation, the colonial state of Ukraine and the resulting social and political conflicts. The article describes both Oles` Honchar's personal opposition to all these factors and the paradigms of socio-cultural and political activity proposed by him, which can play an important role in the decolonization of Ukraine. The author argues that Honchar's intellectual heritage remains relevant to this day, but it is, unfortunately, not in demand by candidates for the role of the country's political elite.

Key words: *Oles' Honchar, Russian imperialism, Soviet totalitarianism, colonialism, Resistance, national culture, internal and external conflicts.*

Традиційно Олесь Гончар в українській гуманітаристиці розглядається як літератор-прозаїк, а також як громадський діяч і публіцист. І за його життя, і після смерті (від якої минуло вже чверть століття) під такими ракурсами на нього дивилися і критики, й апологети Гончаревої творчості. Натомість Гончара-мислителя відкрили суспільству три томи його щоденників, писаних від воєнних років і до останніх днів й упорядкованих його дружиною Валентиною Гончар. Причому присутньо, хоч і не декларативно християнського мислителя, який розмірковував і діяв у сенсі не євразійсько-православної, а Шевченкової «протетичної віри», як її описав Іван Дзюба [4], євангельсько-української.

Олесь Гончар осмислював багато які проблеми. У цій статті в центрі уваги будуть дві з них у їхній сув'язі – проблеми імперського вивіщення Росії-СССР і колоніального статусу України у складі цієї наддержави; проблеми, які, у свою чергу, спричиняли (і спричиняють донині) конфлікти як усередині українського суспільства, так і довкола нього.

Тривалий час прямо окреслювати та називати ці проблеми Гончар уникав навіть у щоденниках, хоча бачив їх. Скажімо, ще у полоні він зазначає для себе: «06.1943. Величезна більшість солдатів сучасних армій знає, що війна їм не потрібна, що це злочини, з жиру затіяні їхніми вождями-кретинами, але все ж війна іде. Народ загнуданий, закований у пастки законів і обов'язків. Він не в змозі чинити опір своїм катам, що посилають його на братовбивство» [1, с.20]. А у 1950 році, вже ставши лауреатом Сталінської премії, пише: «Свобода самою природою своєю безмежна; вона протилежна всякому утискові і обмеженню. Вона також не статична. Може зростати і ростиме, досягаючи апогею при утвердженні по всій земній кулі нового, гуманістичного...» [1, с.137]. Маємо присутньо християнський гуманізм, за формою абстрактний, але, якщо зважити на зовнішні обставини, цілком конкретний. А водночас цей гуманізм не може бути повною мірою втілений в умовах війни тоталітарних режимів між собою та «побудови комуністичного суспільства» під орудою Сталіна.

Після смерті Сталіна Гончар у «Щоденниках» стає відвертішим: «Невже в історії культури нашої мові судилося зостатися лише діалектом? Хай великим і прекрасним, але тільки діалектом...» [1, с.174]. Це вже відверто антиколоніальний дискурс. Маємо й формулювання політично-антиімперські на кшталт: «Французи казали:

- Генії народжуються в провінції, помирають в Парижі.

Про геніїв наших 20-30-х років точніше було б сказати:

- Народжувались в Україні, вмирали на Воркуті» [1, с.344].

Проте до певного часу Гончар навіть про «класичну» Російську імперію та її шовіністичну

політику прямим текстом писав рідко. Адже офіційна лінія була іншою – «возз'єднання України з Росією», «братні народи». А щоденники невідь куди могли потрапити, тим більше, що в другій половині 1960-х, після появи роману «Собор» і відмови його автора докорінно переробити та публічно покаятися в «допущених помилках», і на київському, і на московському політбюро ЦК з подачі «ревних малоросів» усерйоз обговорювалося питання про арешт Гончара [8, с.223]. Але і без арешту щоденники могли зникнути або бути сфотографовані з певними наслідками не лише для самого письменника. Тим більше не можна було писати про колоніальний статус України в Російській імперії. Хоча до війни, у студентські свої роки, Гончар не міг не читати книг, де про цей статус прямо писалось, навіть у першому виданні «Большой советской энциклопедии» [7, с. 818]. Проте такий статус не відзначали тоді навіть деякі знані нащадки емігрантів з числа професорів провідних західних вишів. Але де-факто про колоніальний статус України і про спричинені цим проблеми – без слова «колонія» - Гончар писав: «Я не співець сентиментальних лантухів. Хочу бути співцем бойових, метких, відважних – таких теж має нація. Позбавити народ мови його – підірвати в ньому почуття власної гідності. Недорікуватим мусить почувати себе вживач суржику, отже – неповноцінним» [1, с.338]. І в продовження цих тез: «Якщо людина не вірить у повноцінність своєї мови, вона не вірить і в свою повноцінність, такі мусять вважати себе людиною другого сорту» [1, с.338]. Нарешті: «Той, хто зрікається рідної мови, часто й не розуміє, що в цьому вже є елемент відступництва, елемент зради» [1, с.352]. Інакше кажучи, рідна мова виступає як один зі стрижнів внутрішнього буття людини, тому відмова від неї під тиском іззовні спричиняє конфлікт усередині людського «Я», який вихлюпується назовні у цілу гаму соціокультурних конфліктів.

Роман Гончара «Собор» був опублікований у першій половині 1968 року і став неабияким явищем у суспільному житті України. Мільйонна аудиторія, яка прочитала його, за небагатьма винятками високо оцінила цей твір і прагнення його позитивних героїв захистити і зберегти як побудований ще в добу козаччини собор на Придніпров'ї, так і «собори людських душ». Але серед цих небагатьох винятків виявилось ледь не все політбюро ЦК КПУ, наслідком чого стало гоніння на письменника та вилучення книги з бібліотек. Автор не писав роман з демонстративно релігійних позицій, проте «Собор» увесь пронизаний токами української християнської культури, тож партійні бонзи певною мірою мали рацію, вважаючи цей твір викликом партійній ідеології. Як справедливо зауважив у своєму поширюваному у Самвидаві есеї «Собор у риштованні» Євген Сверстюк, «основним сенсом роману Олесь Гончара є пошук опори духовності,

пошук живих джерел людяності, розгадування народних традицій і святинь, за які тримається народ у розхитаному світі стандартизації, в прагненні зберегти своє ество, своє обличчя» [6, с.29]. Саме на цій основі має рятуватися від розпаду і зміцнюватися «щось вище», «людське начало». Тому й ведеться атака на реальний та символічний Собори – задля упокорення вільного українського духу. Загалом же пафос роману – антитоталітарний та антиімперський. Як писав Леонід Рудницький у передмові до англомовного перекладу роману, роман виходить за межі особистісного та національного, відтак собор перетворюється на символ «усесвітнього», а роман «стає універсальним твором мистецтва» [9, р. XIII].

А разом із тим Гончар залишався у межах Системи, чинної в СРСР, хоча не тільки відчував її незручність і шкідливість для себе і свого народу, а й нерідко прямо опонував їй. Скажімо, він постійно захищав письменників-шістдесятників від Системи у межах самої Системи, а тому у цілій низці ситуацій захист цей не міг бути ефективним. Ба більше: Гончар продовжував залишатися членом КПСС і виступати з реверансами на адресу керівників партії, водночас у «Щоденниках» нещадно відгукуючись про багатьох із них і про партійну доктрину. Це засвідчують численні записи брежнєвської доби, то іронічної, то трагічної тональності, як-от: «Літо, 1969. Ходить вислів в Одесі: «Комунізм – це радянська влада плюс русифікація». [...] «На кожній тайній вечері є свій іуда» - гіркий афоризм нашого часу» [2, с.51]. Чи інший: «І в наші часи відбувається процес формування націй. Не кажучи вже про молоді африканські республіки, бачимо, як відроджується і на нових засадах формується нація єврейська в Ізраїлі, нація австрійська в Європі... То хіба ж не безглуздо говорити про згасання національних почуттів, про «відмирання» і повсюдне «злиття» націй і т.д. Ні, не за догмами розвивається дерево життя народів» [2, с.46]. «Ідеологічна нарада відбулася в Києві. Відкривав В.В. [Щербицький – С.Г.]. За всю нараду слова не було мовлено по-українському. Це ж саме відбувається і при інших офіційних дійствах. Принижувати, зневажати укр[аїнську] мову зараз стало модним, це – як паспорт благонадійності. Оце «ленінці», оце «патріоти». Відцурайся рідної мови, потопчи її, зневаж, зрадь – отоді будеш для нас підходящий. Змагання в холуйстві, розгул нової валуєвщини... І все це подається під знаком відданості російському народові, ніби для нормальних, справді братських стосунків неодмінно потрібна ось така жертва, неодмінно треба, щоб «менший» без кінця клявся у своєму холопстві, зрікався святинь та само опльовувався в приступах юродства та незрозумілої довічної покути» [2, с.197]. Останнє речення засвідчує наявність в Олеся Гончара у ті роки певних ілюзій щодо основної маси російського народу – мовляв, усі негаразди від «чиновницької зарозумілості», «великодержавного міщанства», «ексцесів сталінської доби» тощо. Звільнення від цих

ілюзій – як і від віри в «істинного Леніна» - відбуватимуться поступово, аж до часів незалежності. Разом із тим, коли Щербицький 1976 року виступив на з'їзді КПУ російською мовою (до цього з середини 1950-х перші секретарі ЦК виступали українською), виступи всіх інших ораторів в одну ніч були перекладені на «великий и могучий». Відмовився виступати російською мовою лише Гончар.

Містять «Щоденники» й висновки високого ступеня узагальнення, наведу деякі з найголовніших. «Деякими доктринами людство повинно перехворіти, як кором або скарлатиною. [...] Світ переживає розквіт диктатур. Але майбутнє за демократіями» [2, с.63]. «Найгірша форма дискримінації, гірша за південноафриканську, - це коли дискримінований мусить ще й обстоювати своє приниження, дякувати за нього» [2, с.98]. «Ніколи ще, мабуть, нація не плодила стільки холуїв і відступників, як у наші часи» [2, с.121]. «Є термін е т н о ц и д. На відміну від геноциду він означає ліквідацію певної нації не шляхом фізичного винищення, а поступовим руйнуванням її укладу життя, історичної і культурної спадщини. Хіба не актуально?» [2, с.385].

Такий конфлікт з Системою, притаманний не лише Гончареві «зовнішньому» та «внутрішньому», а й значній частині української інтелігенції, не міг не позначитись на всьому соціокультурному житті тодішньої УРСР. Звідси – загальний занепад творчості, самогубства знакових діячів культури, тяжке пияцтво інших; усе це відображене в «Щоденниках». Хоча, на думку Гончара, не все так безнадійно: «У суспільстві мовби відбувається подвійний процес. Раз у раз даються взнаки духовний склероз, окостеніння і водночас розвивається гуманістична література, пробивається крізь вапняки догм жива творча думка» [2, с.196]. А разом із тим він зазначає: «Суду нема на тих, хто сьогодні цькує українську культуру, хто тебе цькує, оббріхує... По суті ми беззахисні, ніякий закон нас не захищає. Ти «винен» уже тим, що ти письменник український і що мова творів твоїх – українська...» [2, с.175].

У 1970-ті підцензурна літературна творчість Олеся Гончара не принесла суспільству якихось значущих одкровень, навіть перша, автобіографічна частина роману «Циклон», де описувалося перебування у нацистському таборі для військовополонених у Харкові. Автор наче стримував себе, щоб не вийти за межі усталеного. Але не забуваймо, що його змусили навіть змінити назву останнього, опублікованого 1980 року, роману – зі «Шляху до Мадонни» на «Твою зорю». Що ж казати про зміст, про самі тексти, які піддавалися жорсткій державній цензурі й самоцензурі.

У «Щоденниках» початку 1980-х домінують утома від банальності зла і його могутності: «Не байдужий я до краси, що є, але ще більше щемить душа за красою, що була і зникла. Де вони, оті народні свята наші полтавські, ярмарки, весілля? Як

догасали вони десь на Ігарці, в переселенських – з України – бараках?» [3, с.22]. «Переселенських» - то евфемізм, бо до Ігарки нікого не «переселяли» інакше, ніж у концтабори. І далі: «Як часом у звичних буденних речах проглядає потворність взаємин, відсутність елементарної справедливості. Ось є в Дн[іпропетров]ську парк, улюблений нами, якому вже двісті років. Парк названий іменем Чкалова, який ніколи тут не бував, парку цього і ввічі не бачив. Чудовий льотчик, хвала йому, кожен третій колгосп названо його ім'ям, але чому ще й цей міський сад, чиїм засновником був цілком реальний запорізький козак Лазар Глоба? Досі живе перший дуб, ним посаджений, під яким його й поховано...» [3, с.25]. Як бачимо, Гончар послідовно дотримується антиімперської візії, чітко бачить абсурдизм колоніального режиму в УРСР («кожен третій колгосп...»), але лише ставить майже риторичні запитання, відповіді на які йому зрозумілі, та перенести їх на папір означає остаточно розставити крапки над «і» й у моральному плані відрізати собі всі шляхи назад, піти в політичну опозицію. Та людині, яка пройшла в молодості нацистський табір смерті, нелегко у зрілі роки наважитися добровільно піти в советські концтабори, чи не так? Тому, видається, «внутрішній» Гончар, для якого і як для християнина, і як для письменника Слово є дія, й обмежує себе на письмі запитально-ствердною констатацією наявності соціокультурної катастрофи: «Невже так багато безнадійності в повітрі, так багато туги за чимось?» [3, с.40].

Але настала перебудова, коли Гончар «внутрішній» і «зовнішній» злилися, нарешті, в одну людину, завершивши багаторічний внутрішній конфлікт, сліди якого в тій чи іншій формі відчутні у літературній творчості. Тепер фактами стають яскраві виступи і статті з вимогою державного статусу української мови, постановка екологічних питань, участь у створенні Руху, у боротьбі за незалежність і відповідні формули у «Щоденниках».

На самому початку 1985 року Гончар записує: «Читаю Пікуля «фаворит». Багатюще знання історії. І водночас – шовінізм брутальний, махровий, неприхований. Виправдання віроломства Катерини щодо Січі і навіть незрозуміле в устах письменника злорадство. А знищувалися ж рештки свободи, рештки республіки» [3, с.44]. Слова «імперія» й «колонія» не використані, але головне сказано. А рефлексією на прихід Горбачова до влади стає запис: «Рано чи пізно, але кара наздоганяє злочинців будь-де. І не пробуйте нікого реабілітувати з тих, хто вчинив злочини проти людства. Виморування народу голодом, руйнування шедеврів, табори в тайзі і Бухенвальди в центрі Європи – все це явища одного порядку, і саме так трибунал Історії їх має розглядати, Сталінові не буде винятку» [3, с.54]. Це написано тоді, коли Горбачов іще не сказав публічно жодного слова з засудженням Сталіна та більшовицьких тоталітарних злочинів.

Переломним стає, мабуть, 1989 рік – соціально-політичні явища, як минувшини, так і сьогодення починають не тільки чітко описуватися, а й прямо називатися своїми іменами. Так само на початку року Гончар пише, аналізуючи внутрішньо українські конфлікти: «Згадуючи 1947-й і пізніше, скажімо, цькування «Любїть Україну», розумію тепер, що розбрат в середовищі інтелігенції (як і в усьому народі) тоді сіявся навмисне, атмосфера взаємної ворожнечі, ненависті були потрібні Сталінові, такі явища – це неодмінні супутники тиранії. Чи стане цей уроком для молодших – наукою на майбутнє?» [3, с.219]. І продовжує, беручи інший бік справи: «Гоголь, звичайно, знав про українську історію набагато більше, ніж про неї писав. Як нащадок козацької старшини, не міг він не знати, яку різанину вчинив у Батурині Меншиков, які звірства чинив по всій Гетьманщині верховний самодур Петро, ліквідовуючи козацькі вольності, впроваджуючи на Україні колоніальні порядки... Той, кого Пушкін так звеличував, в очах Гоголя мав бути катом, бо Гоголь був із того середовища, яке добре знало свою недавню історію, знало, з якою жорстокістю була потоплена в крові незалежність України» [3, с.220]. Втім, тут відкритим залишається питання про вибір Гоголя – хоча й із певними застереженнями, проте служіння імперії-колонізатору, імперії-кату. До цих сюжетів, присвячених ревним малоросам, навіть із неабиякими талантами, Гончар звернеться дещо пізніше.

Цього ж року Гончар починає прямо писати і про советський імперіалізм і колоніалізм, які знаходять утілення в численних явищах. По-перше, у переведенні низки провідних вишів УРСР у безпосередню підлеглість Москві: «В союзне підпорядкування тихцем забрали університети Харківський і Дніпропетровський. Чим не колоніалізм? Нам – університети, а Україні полишимо ферми та свинокомплекси» [3, с.225]. По-друге, у дивному з погляду декларативною «рівності націй» персональному складі союзного комітету конституційного нагляду: «Від України двоє іонаціоналів і жодного українця» [3, с.269]. По-третє, в намаганні Москви накинути УРСР украї реакційний закон про вибори до Рад – «найреакційніший, в дрімучо-брежневському та підступно-щербицькому дусі» [3, с.252]. По-четверте, у зв'язному розгоні в Києві, на тодішній площі Жовтневої революції, а нині Майдані, студентського мітингу: «Все починалося мирно, студенти співали «Заповіт», і раптом звідкись налетіли. накинулись оці молоді спецкати... Стали бити людей без розбору, з винятковою жорстокістю... [...] Оце перебудова, оце соціалізм з людським обличчям» [3, с.260] – і силі-силенній інших ситуацій.

Ще в лютому 1989 році Гончар робить висновок, що найліпше було би «цій імперії розділитись – рівно, безкровно – на суверенні республіки», що в ній є «штучне поєднання того, що не єднається». І закінчує його стислим афоризмом: «Розпад імперії – тільки в цьому порятунку» [3, с.227-228].

А ось більш розгорнений підсумок: «Належу до тих, кому довелося довгими роками жити в пеклі. І ми звикали до пекла! Навіть не уявляли іншого життя (хоч, гадаю, чорним африканцям було легше, ніж нам). І так тривало не лише за сталінщини, ежовщини, ждановщини. Навіть у роках 70-х ми залишалися на становищі колонії» [3, с.263]. Тут Гончар прямо суперечить модним на Заході концепціям колоніалізму, за якими колоніями є, по-перше, заморські території, по-друге, заселені людьми інших рас, ніж колонізатори. А він, між тим, не міг нічого не знати про ці концепції, тривалий час (майже 20 років) пробувши членом Всесвітньої Ради Миру та постійно спілкуючись із культурницькими та політичними діячами країн «третього світу». Мабуть, із цього досвіду народилися постійні ремінісценції Гончара щодо паралелей у житті африканських колоній та України, щодо напруги викликаних діями колонізаторів і їхніх місцевих пахолків культурних і політичних конфліктів.

Нарешті, вочевидь тримаючи у підсвідомості популярний у ті часи образ «звільненої Африки», автор «Щоденників» формулює, можливо, не надто політкоректну, але пророчу під оглядом сьогодення констатацію: «Над нашою ніжною Україною ще й досі нависає грізна, пильна, волохата горילה...» [3, с.251].

При цьому аж ніяк не випадає записати Гончара до т.зв. «русофобів». Ось як у середині грудня 1989 року він відгукнувся на смерть свого колеги-депутата академіка Андрія Сахарова: «Раптово помер Сахаров. Втрата для демократії величезна, ніким її замінити. Один з найвизначніших гуманістів ХХ віку. Для нас, національних республік, це втрата особливо відчутна, бо він послідовно виступав за реальний суверенітет кожної нації; чуття справедливості підказало йому виступати навіть на захист УГКЦ, не кажучи вже про те, скільком українським правозахисникам він допомагав вистояти, зберегти мужність за колючим дротом концтаборів» [3, с.267]. До останньої можливості Гончар намагався порозумітися з російськими письменниками-фронтовиками і представниками «деревенской прозы», залагодити конфлікти з ними (не особисті, а політичні, пов'язані з невизнанням ними права українців на вихід з імперії, на свободу), проте у більшості випадків ці спроби були марними. І це викликає в нього сум: «Складне в мене сьогодні ставлення до Росії. Власне, тільки російська класична література й музика є для мене тим, чим я дорожитиму завжди. [...] А тепер? Хіба є в них така інтелігенція, яка мислить широко, гуманістично, яку не засліплює агресивне бажання будь-що зберегти імперію, яка справді виродилась в імперію зла. Трагедія більшості великоруських інтелектуалів сьогодні в тому, що вони не в змозі збагнути хід історії, законність прагнення націй до незалежності, вимоги суверенітету розглядають, як посягання на саме існування Росії. Люди, які покладаються на силу армії, на диктатуру генералів, яка ніби б то врятує

імперію від розвалу, - хіба таких людей я можу назвати інтелігентами?» [3, с.287].

Водночас украй різку оцінку дає Гончар опублікованій у 1990-му статті «Как нам обустроить Россию»: «Уявивши себе проповідником, Солженіцин тільки й товче про «нравственность русского народа», вірніш про його теперішню «безнравственность»... Йому навіть на думку не спадає, що найбільша «безнравственность» багатьох росіян (і самого проповідника теж) – у їхній імперській психології, виправданні загребуцості, у відмовлянні сколонізованим націям у їхньому природному праві на суверенне, цілком вільне й незалежне життя» [3, с.319].

При цьому Олесь Гончар демонструє об'єктивний і тверезий погляд на постколоніальну та посттоталітарну Україну: «Національне прозріння в Україні ще не торкнулося багатьох. Народ ще тільки отямлюється після пережитих терорів. Мають сформуватися цілі покоління людей з вищим рівнем самосвідомості» [3, с.258]. Не випускає з поля уваги він і найскладніші, позначені внутрішніми та зовнішніми конфліктами, більш чи менш розтягнені у часі варіанти історичних трансформацій: «Процес суверенізації України, як і самий розпад імперії, затримує історичний розвиток і, мабуть, коштуватиме Україні чималих втрат» [3, с.344].

У наступні роки Олесь Гончар поглибить візію колоніальної минувшини та постколоніальної сучасності України, класичного і советського російського імперіалізму. А разом із тим – і чинного стану українського народу, і його найближчих і віддалених перспектив, і необхідних для нації дій. Ось лише два його концепти – перший 1992-го, другий – 1993-го років: «Ніякі зовнішні сили Україні не будуть страшні, якщо досягнемо внутрішньої національної єдності. Найстрашніший наш ворог – розбрат, розбухлі амбіції, чвари і нетерпимість» [3, с.416]. Й інший, не менш актуальний: «Росію погубить ненависть, яку вона розпалює в собі, - ненависть до України... Хоч, може, погубить і нас. У Сімферополь полетіла ватага шовіністів на чолі з генералом Макашовим, нібито збираються роздмухати «друге Придністров'я»... А наші державці ні кують, ні мелють. Кретини в державних кріслах! Для чого ж ми вас обирали? Щоб товкли воду у ступі?» [3, с.468]. Але хто не лише з тодішніх, а й нинішніх можновладців чи бодай знакових політиків хоча б прочитав Гончареві щоденники?

Зауважу відтак, що надто багато відзначених Гончарем проблем за минулі роки так і залишилися нерозв'язаними тому, що постколоніальний статус України, а разом із ним – необхідність виходу «з тіні» колишньої метрополії та необхідність протистояння її спробам знову накласти на нас свої лапища, так і залишились неосмисленими і владою, і більшістю інтелектуальних середовищ України. Ба більше – колоніальний статус «класично-імперських» і советських років ледь не з піною у рота

заперечувався деякими «просунутими» мислителями, а іншими, не менш просунутими, зводився до статусу мови – мовляв, «чорна шкіра» українців – то їхня мова, позбавляючись її, вони стають «білими». «Ці люди починають соромитися своєї упослідженості. Вони не хочуть бути «чорними», вони хочуть бути «білими». Це типовий колоніальний синдром, тільки з тою різницею, що функцію «чорної», нібито гіршої «шкіри» відіграє мова, українська мова» [5]. Та хіба все так просто? Гончар дуже багато писав і говорив про мову, але ніколи не зводив усе до неї. Ну, а про західних дослідників я просто мовчу – не рахуючи кількох професорів українського походження у США та Канаді, здається, лише Ева Томпсон, дослідниця зі США польського походження, ґрунтовно розбирається в цьому. Водночас визнаючи історичні провини не лише Росії, а й Польщі як суб'єкта колоніального визиску українців: «...Польща була й у певному сенсі залишалася країною-колонізатором (мова про Україну, Литву та Білорусь), яка сама була колонізована» [10, str. 114].

Загалом видається справедливим не тільки шанувати Олеса Гончара як знаного письменника, а й вчитуватися в його тексти, передусім у «Щоденники», в яких унаочнені його роздуми, що, у свою чергу, спонукають аудиторію до власних роздумів і допомагають розставляти крапки над «і» з тим, щоб Україна ніколи вже не була «зневолена, сколонізована».

1. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т. / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д.Гончар. 2-ге вид. Київ: Веселка, 2008. Т. 1 (1943–1967). 455 с.

2. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т. / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д.Гончар. 2-ге вид. Київ: Веселка, 2008. Т. 2 (1968–1983). 607 с.

3. Гончар О.Т. Щоденники: У 3-х т. / упоряд., підгот. текстів, ілюстр. матеріалу В.Д. Гончар. 2-ге вид. Київ: Веселка, 2008. Т. 3 (1984–1995). 646 с.

4. Дзюба І.М. У всякого своя доля (Епізод із стосунків Шевченка зі слов'янофілами): Літ-критич. нарис. К.: Рад. письменник, 1989. 371 с.

5. Микола РЯБЧУК: «Українці мають проблему ціннісної емансипації» URL: <https://zbruc.eu/node/60693>

6. Сверстюк Є. Собор у ристованні. *Собор у ристованні, передмова Марка Антоновича*. Перша Українська Друкарня у Франції, Українське Видавництво «Смолоскип» ім. В. Симоненка, 1970. 174с.

7. Хмельницький Богдан Зиновий Михайлович. БСЭ. Т.59. М., ОГИЗ СССР, 1935. С. 816-818.

8. Шелест Петро. «Справжній суд історії ще попереду»: спогади, щоденники, документи, матеріали / П. Шелест; упоряд.: В. Баран, О. Мандебура та ін. К.: Генеза, 2004. 808 с.

9. Rudnitsky L. Oles' Honchar: The Man and His Mission. *The Cathedral. A novel by Oles' Honchar. Translated from the Ukrainian by Yuri Tkach and Leonid*

Rudnitsky. Washington – Philadelphia – Toronto, 1989. P. VII–XIII.

10. Thompson Ewa. Postkolonialne refleksje. *Porównania. Komparatystyka I studia postkolonialne*, vol. 5 (2008). str. 113–126.

References

1. Honchar O.T. (2008). *Shchodennyky: U 3-kh t. [Diaries: In 3 volumes] / uporyad., pidhot. tekstiv, ilyustr. materialu V.D.Honchar. 2-he vyd. Kyiv: Veselka. T. 1 (1943–1967). 455 s. (in Ukrainian).*

2. Honchar O.T. (2008). *Shchodennyky: U 3-kh t. [Diaries: In 3 volumes] / uporyad., pidhot. tekstiv, ilyustr. materialu V.D.Honchar. 2-he vyd. Kyiv: Veselka. T. 2 (1968–1983). 607 s. (in Ukrainian).*

3. Honchar O.T. (2008). *Shchodennyky: U 3-kh t. [Diaries: In 3 volumes] / uporyad., pidhot. tekstiv, ilyustr. materialu V.D. Honchar. 2-he vyd. Kyiv: Veselka. T. 3 (1984–1995). 646 s. (in Ukrainian).*

4. Dzyuba I.M. (1989). *U vsyakoho svoya dolya (Epizod iz stosunkiv Shevchenka zi slov"yanofilamy): Lit-krytych. Narys [Everyone has their own destiny (Episode from Shevchenko's relations with Slavophiles): Lit-critical. Sketch]. K.: Rad. pys'mennyk. 371 s. (in Ukrainian).*

5. Mykola RYABCHUK: «Ukrayintsi mayut' problemu tsinnisnoyi emansypatsiyi» [Mykola RYABCHUK: "Ukrainians have a problem of value emancipation"]. URL: <https://zbruc.eu/node/60693> (in Ukrainian).

6. Sverstyuk YE. (1970). *Sobor u ryshtovanni. Sobor u ryshtovanni, peredmovva Marka Antonovycha [Cathedral in scaffolding. Cathedral in scaffolding, foreword by Mark Antonovich]. Persha Ukrayins'ka Drukarnya u Frantsiyi, Ukrayins'ke Vydavnytstvo «Smoloskyp» im. V. Symonenka. S.16-96. 174 s. (in Ukrainian).*

7. *Khmel'nytsky Bohdan Zynovyy Mykhaaylovych [Khmelnitsky Bohdan Zinovy Mikhailovich]. Bol'shaya sovet-skaya éntsyklopedyya. M., State Institute "Soviet Encyclopedia". OGIZ of the RSFSR. 1935. 816-818 (in Russian).*

8. Shelest Petro. (2004). «Spravzhniy sud istoriyi shche poperedu»: spohady, shchodennyky, dokumenty, materialy / P. Shelest; uporyad.: V. Baran, O. Mandebura ta in. ["The true court of history is still ahead": memories, diaries, documents, materials / P. Shelest; edited by: V. Baran, O. Mandebura and others]. K.: Heneza. 808 s. (in Ukrainian).

9. Rudnitsky L. (1989). Oles' Honchar: The Man and His Mission. *The Cathedral. A novel by Oles' Honchar. Translated from the Ukrainian by Yuri Tkach and Leonid Rudnitsky*. Washington – Philadelphia – Toronto. P. VII–XIII.

10. Thompson Ewa (2008). *Postkolonialne refleksje [Postcolonial reflections]. Porównania. Komparatystyka I studia postkolonialne*, vol. 5 str. 113–126. (in Polish).